

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าจรูญสวัสดิ์ดชนนทวัน

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๓/๐๓/๒๕๕๓ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖

คำนำ

หม่อมราชวงศ์หญิงนวลขจร กมลขะบุตร ได้มีขอขณัตะให้
หลวงอรรถกมลขบุตรยานวัตร ผู้สามี่ มาแจ้งความ ณ หอสมุดแห่ง
ชาติ กรมศิลปากรว่า มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าขจรศภัสวสดี นันทวัน ผู้เป็น
พระธิดา และใคร่จะได้เรื่องที่เกี่ยวข้องของถวายพระบาทสมเด็จพระปรม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะหม่อมเจ้าขจรศภัสวสดี นันทวัน ผู้สิ้นชีพตักษ
ณีย เป็นโอรสในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้านันทวัน ผู้เป็น
ต้นตระกูล "นันทวัน" ซึ่งเป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าหน้าทีได้เลือกเรื่องที่เกี่ยวข้องของถวายพระบาทสม
เด็จพระปรมเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่ได้นพบมีอยู่ทั้งสิ้นรวม ๕ เรื่อง คือ

๑. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งหอ
สมุดแห่งชาติได้เคยพิมพ์รวมไว้ในหนังสือพระบรมราชประวัติ และ
พระบรมราชนิพนธ์

๒. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช
านุภาพ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้เคยพิมพ์รวมไว้ในหนังสือประชุมพง
ศาวดารภาคที่ ๑๓ ว่าด้วยตำนานวงษ์หน้า

11/03/2565

๓. คาราวินใหญ่

๔. เพลงยาวและสักวา

๕. พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์
ทรงคอนชาราชการวังหน้า

หนังสือ ๓ เรื่องหลังเป็นฉพระโอษฐ์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้เคยตีพิมพ์ไว้แล้ว

เจ้าภาพชอบใจเรื่อง "พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพได้ทรงพระราชนิพนธ์และทรงพระนิพนธ์ไว้ จึงขออนุญาตนำเรื่องทั้งสองนี้ไปตีพิมพ์รวมไว้เป็นหนังสือเล่มเดียวกัน เพื่อให้เป็นความสะดวกแก่ผู้ต้องการค้นคว้าพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ กรมศิลปากร เห็นชอบด้วยความดำริของเจ้าภาพ จึงอนุญาตให้ตีพิมพ์ได้ตามความประสงค์

กพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์เป็นพระอนุชาธิราชแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ รวมพระราชชนนีเดียวกัน คือกรมสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันปีหลวง สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาโปรดปรานเป็นอันมาก ถึงกับเมื่อโปรดให้เป็นพระมหาอุปราช ณ พระบวรราชวัง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระเกียรติยศเป็นอย่างดีพระเจ้าแผ่นดินสมด้วยคำในเพลงยาวและสักวาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ได้ทรงไว้ว่า "เราทั้งสองรองภูมินทร์นามบรมเกล้า คคยทเกล้าไว้

เป็นกลอนสุนทรสนอง เป็นคติควรตำริขอเชิญครอง ตามทำนอง
 โยธาณราชประเพณี” พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 มีความรู้วิชาการทั้งทหารบก ทหารเรือ และวิชาการก่อสร้างและ
 เครื่องกล ได้ทรงแต่งตำรายันใหญ่ไว้เล่มหนึ่ง โดยเคยทรงบังคับ
 ข้าราชการทหารป็นใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และทรงสร้างเครื่องเรือกลไฟขึ้นได้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก เมื่อ
 เสด็จขึ้นไปประทับที่วังหน้า นนทบุรี วังหน้ากรวางหกฟงมากถึงออก
 พระโอบยรู้ว่า “เฮ้อ อยู่ดี ๆ ก็ให้มาเป็นสมภารวกร้าง” จึงต้อง
 ทรงจัดการซ่อมแซมเป็นการใหญ่ นอกจากนั้นมเสียงเล้าลอกกันว่า
 ทรงพอพระทัยในวิชาไสยศาสตร์อาคมเวทมนต์คาถา บ้างว่าทรงหาย
 พระองค์ได้ บ้างว่าเสด็จเหยียบเรือฝรั่งเอียง ฉะนั้นการที่เจ้าภาพได้
 จัดพิมพ์พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อ
 แจกเผยแพร่เป็นวิทยาทาน จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่ง

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศัตกษณานุปัตธาน ซึ่ง
 เจ้าภาพได้บำเพ็ญเพ้ออุทิศผลถวายแด่ หม่อมเจ้าจรศักดิ์สวัสดิ
 นันทวัน เป็นการสนองคุณพระบิดาด้วยความกตัญญูกตเวที ขอ
 อำนาคแห่งกุศลทั้งหลายทั้งปวง จงสัมฤทธิ์ผลสืบนกาลให้สำเร็จ
 หิตสูขอิฐวิบูลมณูญผลแด่ หม่อมเจ้าจรศักดิ์สวัสดิ นันทวัน ผู้ส่น
 ชพิตกษยไปตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๔ กรกฎาคม ๒๔๕๖

11/03/2565

ประสูติ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๒๓

๕ ๓๓๒๒ ๒๓
สมชพตภิชย วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๕๖

พระประวัติ

หม่อมเจ้าจรูญสวัสดิ์ นันทวัน เป็นโอรสพระองค์ใหญ่ของ
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทวัน หม่อมเชยเป็นมเหสีประ-
สัศติทรงทำราชการถวายพระราชวังบวร เมื่อวันจันทร์ ชน ๑๔ ค่ำ
เดือน ๑๒ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน
พุทธศักราช ๒๔๒๓ มีน้องร่วมหม่อมมารดาเดียวกันอีก ๒ องค์
คือหม่อมเจ้าหญิงโสภาจรูญสวัสดิ์พิศาล ซึ่งยังมีพระชนม์อยู่ในเวลา
นี้และหม่อมเจ้าภาคโสภณพลพัฒน์ ซึ่งได้สิ้นชีพตักษัยเสียเมื่อ
ทรงพระเยาว์

เมื่อทรงพระเยาว์ ได้ทรงรับการศึกษาเบื้องต้น ณ วังที่ประทับ
ตามประเพณีเจ้านายสมัยก่อน ต่อมาได้ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียน
นายร้อยทหารบก แต่ไม่จบหลักสูตรของโรงเรียน ได้ลาออกมาช่วย
ราชการสนองพระเดชพระคุณเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช
๒๔๓๘ เวลานั้นมีพระชนม์ประมาณ ๑๖ พรรษา

เมื่อทรงเริ่มเข้ารับราชการ เป็นเสมียน สังกัดกรมกองตระเวน
กระทรวงนครบาล

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ย้ายไปเป็นเสมียนของเสนาบดี
กระทรวงนครบาล

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑ เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น
ผู้ช่วยเจ้าพนักงานผลประโยชน์ กรมสรรพากร กระทรวงนครบาล

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ย้ายไปเป็นเจ้าพนักงานผล
ประโยชน์กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เลื่อนขึ้นเป็นข้าหลวงรักษา
ราชการเมืองปัตตานี

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการ
จังหวัดนนทบุรี

วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งปลัดกรม กรมปลัดขันธ์ กระทรวงมหาด-
ไทย

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ย้ายไปดำรงตำแหน่งปลัด
กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ย้ายไปเป็นผู้อำนวยการ กอง
บริหารกลางกรมสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย

ในระหว่างรับราชการ ทรงรับบำเหน็จความชอบในราชการ
หลายครั้ง คือ

๑. เมื่อขุดพุดศักราช ๒๔๕๖ ขณะรับราชการตำแหน่ง
เจ้าพนักงานผลประโยชน์กรุงเทพ ฯ ได้จัดการผูกพันจนเป็นท
เรียบร้อย ไม่มีเหตุการฉ้อฉลอย่างไร ได้รับพระราชทานเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์จตุรตถาภรณ์มงกุฎไทย เป็นบำเหน็จความชอบ

เมื่อขุดพุดศักราช ๒๔๕๘ ขณะรับราชการตำแหน่งข้าหลวง

รักษาราชการเมืองปทุมธานี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
 อยู่หัว เสด็จประพาสต้นและประทับแรม ณ เมืองปทุมธานี ได้มีพระ-
 ราชกระแสตามถึงวิจิตรการปกครองเมือง หม่อมเจ้าขจรศกสวัสดิ-
 นันทวัน ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาเข้าพระราชหฤทัยเป็นทวิ-
 รียบ ได้รบพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จัตวาภรณ์ช้างเผือก
 และพระราชทานคุณ จ. ป. ร. ทองคำลงยา ๑ สำรับ เป็นบำเหน็จ
 ความชอบ

๓. เมื่อขุดพบศกกราช ๒๔๕๑ ได้ทำลายสำนักโจรผู้ร้ายที่
 จังหวัดฉะเชิงชบุรี และจับตัวหัวหน้าโจรผู้ร้ายได้ส่งศาลตัดสินจำคุก
 ตลอดชีวิต ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราช
 อิสริยาภรณ์จัตวาภรณ์มงกุฎไทย เป็นบำเหน็จความชอบ

๔. เมื่อขุดพบศกกราช ๒๔๕๔ ได้ไปปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วย
 ความเข้มแข็งและปรายปรามโจรผู้ร้าย ในจังหวัดนนทบุรี ให้ส่งบราย
 คายและเรียบริบร้อย ทั้งได้ช่วยเหลือจัดทำทานยถนา อันเป็นประ-
 โยชน์แก่ชาวนา ทำให้การทำนาของชาวนาได้ผล ได้ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จัตวาภรณ์
 ช้างเผือกเป็นบำเหน็จความชอบ

ส่วนเงินเดือน เมื่อเริ่มเข้ารับราชการ ทรงได้รับพระราชทาน
 เงินเดือนเดือนละ ๒๐ บาท แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นลำดับถึงเดือนละ

๕๒๐ บาท

สำหรับยศเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระ-
ราชทานยศรองอำมาตย์เอก และหุ้มแพร

เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศ เป็น
อำมาตย์ตรีและ

เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศ เป็น
อำมาตย์โท

นอกจากยศในทางพลเรือน ได้รับพระราชทานยศในฐานะที่เป็น
เสือป่า คือ

๑. เมื่อขัตติยศักกกราช ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานยศเสือป่า
เป็นนายหมู่ตรี

๒. เมื่อเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้เลื่อนยศ
ขึ้นเป็นนายหมู่โท

๓. เมื่อขัตติยศักกกราช ๒๔๕๖ ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายหมู่เอก

๔. เมื่อขัตติยศักกกราช ๒๔๖๐ ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายหมวด
โทเหล่าเสนา

๕. เมื่อขัตติยศักกกราช ๒๔๖๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ย้ายไปสังกัดกองบังคับการกรมพรานหลวง รักษาพระองค์ และ
ได้รับพระราชทานยศเท่าเดิม

๖. วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๕ ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศขึ้นเป็นนายหมวดเอก สังกัดกองบังคับ

การกรมเสือป่าพรานหลวง รักษาพระองค์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภิเษก
- พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้รับพระราชทานเหรียญตระกูลในการเสด็จประ-
พาสยุโรป
- พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติย
จุลจอมเกล้า ฯ
- พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานเหรียญทวิธาภิเษก (ทอง)
- พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จตุร-
ภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จตุร-
ภรณ์ช้างเผือก
- พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตรีตา
ภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมิ่งคัล (ทอง)
- พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมิ่งคัล (ทอง)
- พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเข็มพระชนมายุ (เงิน)
- พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานเข็มไอยราพต (เงิน)
- พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษก รัช-
กาลที่ ๖ (ทอง)

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตรีตา
ภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษก
(ทอง) รัชกาลที่ ๕

หม่อมเจ้าจรศักดิ์สวัสดิ์ นันทวัน ทรงรับราชการถึงสมัย พ.ศ.
๒๔๖๖ จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เพื่อบริการพระราช-
ทานบำนาญ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗

ส่วนกิจการส่วนพระองค์ได้ทรงสมรสกับนางสาวเกตุ ธิดาพระ
ประสิทธิ์ศักดิ์สมุทรเขต ปลัดเมืองสมุทรปราการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔
ต่อมาหม่อมเอกถึงแก่กรรม ได้ทรงสมรสกับนางสาวถนอม บุตรี
นายเล็กเจ้าของโรงรับจำนำอ่าวเตี้ย ถนนพาหุรัด ณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕
นอกนั้นหม่อมเอกมีบุตร หม่อมล้วน หม่อมผิว และหม่อมเพ็ชร
ทรงมีโอรสธิดาทั้งหมดอยู่ในเวลานับเรียงตามลำดับอายุ คือ

๑. ม.ร.ว. เกอกรมล สวัสดิ์สรยุทธ ภรรยา พล.โท หลวง
สวัสดิ์สรยุทธ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
๒. ม.ร.ว. กอแก้ว นันทวัน
ทั้งสองนี้หม่อมเอกเป็นมารดา
๓. ม.ร.ว. สภาพัฒน์ พจนัสัย ภรรยา นายพิชานู พจนัสัย
เลขานุการ กรมมหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ฯ หม่อมล้วนเป็นมารดา
๔. ม.ร.ว. นวลขจร กมลยะบุตร ภรรยา หลวงจรตกมลย-
บุคยานุรักษ์ ๒๕๐๕ อำนวยการกองอัยการ กรมอัยการ

ญ

- ๕. ม.ร.ว. นึกตา นันทวัน
- ๖. ม.ร.ว. จันทมาศ นันทวัน
- ๗. ม.ร.ว. ศุภผล นันทวัน หม่อมผิวเป็นมารดา
- ๘. ม.ร.ว. อนนต นันทวัน
- ๙. ม.ร.ว. นันทนา นันทวัน
- ๑๐. ม.ร.ว. โกมุทสวัสดิ์ หรือ วัระ นันทวัน

หมายเลข ๔, ๕, ๖, ๘, ๙, และ ๑๐ หม่อมถนอมเป็นมารดา

- ๑๑. ม.ร.ว. สุขพันธ์ นันทวัน
- ๑๒. ม.ร.ว. จันทนขจร นันทวัน
- ๑๓. ม.ร.ว. พรสวัสดิ์ นันทวัน

ทั้งสามนี้หม่อมเพ็ชรเป็นมารดา

หม่อมเจ้าจรูญสวัสดิ์ นันทวัน ทรงมีพระนิตยอโณ

โอบล้อมอารักขาบุคคลทั่วไป ไม่ทรงถือพระองค์ เมื่อได้ทรงลาออก

จากราชการแล้ว ทรงดำรงพระชนม์ชีพอย่างเรียบง่าย ปลอดมาจนถึง

พุทธศักราช ๒๔๙๖ ได้ประชวรด้วยพระโรคชรา แพทย์ได้ถวาย

การรักษาพยาบาลจนถึงวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๙๖ พระอาการได้

กำเริบ และสิ้นชีพิตักษัยเมื่อเวลา ๗.๔๐ น. ของวันนั้น ณ วังที่

ประทับเชิงสะพานเสี้ยว ถนนจักรพงษ์ ด้วยพระอาการอันสงบ สิริ

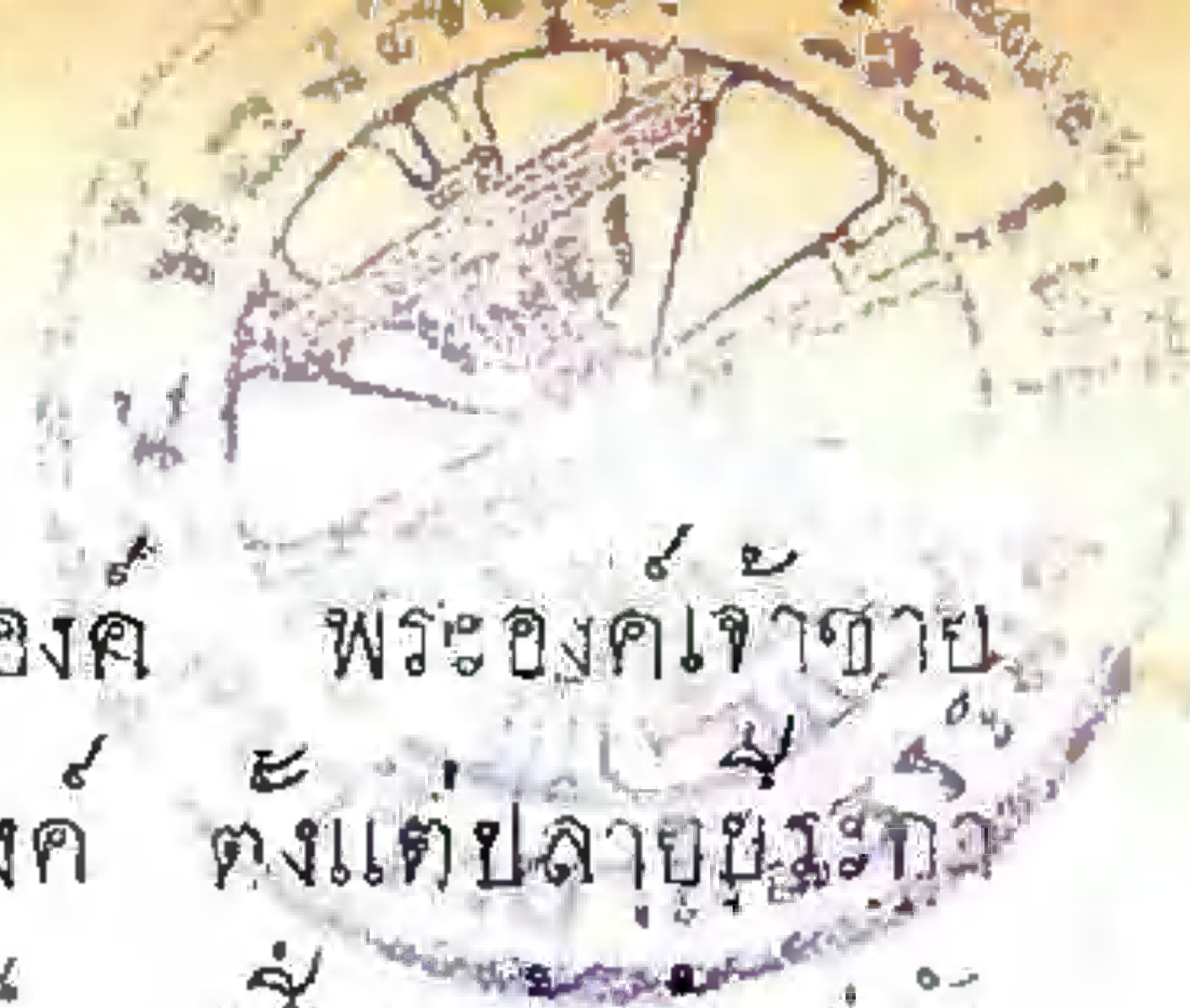
รวมพระชนมายุ ๗๓ พรรษา

พระราชประวัติสมเด็จพระบรมราชาเจ้าอยู่หัว
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔

สมเด็จพระเจ้าอนงบายาเชอ เจ้าฟ้าอิศเรศจุฑาภรณ์ ตรีพิช-
เพ็ชรรัตนาลงกฎ อรรคราโชรสวรายศวิบูลย์ อคฺลยเทศมหาสุขมาลัย
วงศ์โรตมบรมราชกุมาร คือพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศร
มหิศเรศรังสรรค์พระบรมราชาเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จเฉลิมพระราช-
มนเทียรในพระบรมราชวัง นับตามพระราชวงศ์นั้นพระองค์เป็นพระ
ราชบุตรที่ ๕๐ หรือออกอย่างหนึ่งเป็นที่ ๒๗ ตามจำนวน นับแต่พระ
องค์ที่เป็นพระราชกุมารของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๒ ในพระบรมราชวงศ์นี้ และเป็นพระ
โอรสที่ ๓ ตามจำนวนซึ่งประสูติเป็นพระองค์ หรือเป็นที่ ๕ ตาม
จำนวนซึ่งตั้งพระครรภ์ ในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
พระครรภ์มาแต่เดือนอายุขยเถาะนักษัตรนพศก จุลศักราช ๑๑๖๕
เป็นปีที่ ๒๖ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ครองนบนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นสมเด็จพระ-
บรมชนกนาถ ยิงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
อิศรสุนทรในแผ่นดินนั้นอยู่ ครั้นเมื่อพระราชบุตรพระองค์นี้ตั้งพระ
ครรภ์ขึ้น ๔ เดือน ๕๖๓ ได้เสด็จเสวยนันทราชมโสมรสกับ อปราชยา
ภิเยกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในแผ่นดินนั้น ครั้นพระ-

๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

พระชนมายุได้ ๑๖ ปีหย่อนอยู่เดือนหนึ่ง ได้เสกจากลยคืนไปอยู่
พระราชวังเดิม ได้ทำราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวมีความชอบจึงโปรดทรงตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าต่างกรมพระ
นามว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้
บังคับบัญชาว่ากล่าวกรมทหารแม่นปืนหน้า บินหลัง และญวนอาสา
รบแขกอาสาจาม แต่งกำขึ้นเป็นเรอรวบางลำ และได้รับอาสาราชการ
เป็นแม่ทัพออกไปรบเมืองญวนครั้งหนึ่ง เมื่อขณฉลุนกษัตริศกร จล
ศักราช ๑๑๒๓ เป็นปีที่ ๑๕ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงประสูติแต่เดือนอายุขจร โทศก จลศักราช ๑๒๑๒
มาเสด็จสวรรคตในวันพุธเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ บกนยังเป็นโทศกพระ
ราชวงศ์และท่านเสนาบดี และข้าราชการเป็นอันมาก ปรีกษา
พร้อมยอมถวายราชสมบัติและแผ่นดิน แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎ พระองค์ใหญ่จะไต่พระบรมราชาภิเษก
ในพระบรมมหาราชวัง และพระองค์น้อยจะไต่รับพระบรมราชาภิเษก
ในพระบรมราชวัง พระองค์ใหญ่นั้น คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎ พระองค์น้อยนั้น คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ท่านทงปรองพร้อมกันเชิญเสด็จพระองค์ใหญ่
เข้ามารักษาพระบรมมหาราชวัง อยู่แต่ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น
๑๒ ค่ำ บกนยังเป็นโทศก พระองค์น้อยได้เสด็จไปอยู่ในพระบรมราชวัง
แต่ ณ วันศักราชเดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ บกนตรศก จลศักราช ๑๒๑๓
พระองค์ใหญ่เสด็จเถลิงถวัลยราช รัยพระบรมราชาภิเษก

พระเยาว์ ๓๓ พระองค์ ยังกองอยู่ ๓๐ พระองค์ พระองค์เจ้าชาย
 ๑๖ พระองค์ พระองค์เจ้าหญิง ๑๔ พระองค์ ตั้งแต่ปลายยุครัตน
 ธิราช จุลศักราช ๑๒๒๓ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
 ทรงพระประชวรมีพระอาการต่าง ๆ ไป ไม่เป็นปกติ ไม่สบาย
 พระองค์สืบ ๆ มา จนถึงเดือน ๖ ปีฉลูสัปตศก จุลศักราช ๑๒๒๗
 ทรงพระประชวรมาก พระกายทรุดโทรม พระกำลังหย่อนลง แพทย์
 หมอหลายพวกหลายเหล่าถวายพระโอสถแก้ไข พระอาการคลาย
 ย่างแล้วทรุดไปแล้ว จนถึงวันอาทิตย์เดือน ๒ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู
 สัปตศก เวลาเช้า ๓ โมง คอ ๕ นาฬิกาแต่เที่ยงคืน เสด็จสวรรคต
 เมื่อเวลาพระอาทิตย์สัทธิวาราศิวันองค์ ๒๕ สิริพระชนมายุตาม
 จันทรคติอย่างชาวสยามใช้ ได้ ๕๗ ปี กับ ๕ เดือนกับ ๕ วัน
 นับเป็นวันได้ ๒๐๕๔๓ กับเศษอีก ๔ ชั่วโมง เมื่อทรงพระประชวร
 หนักใกล้จะเสด็จสวรรคต ไม่ได้ทรงสั่งการอันหนึ่งอันใดให้ลาจาก
 พระราชหฤทัย ไว้วางพระราชอัชฌาศัยแล้วตั้งการทรงเช็ดมือเป็นหนึ่ง
 ว่า สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชซึ่งดำรงยติธรรม จะทรงพระราช
 ดำริแล้วดำรัสการทุกสิ่งทุกอย่าง สมควรแก่เหตุผลโดยยติธรรม
 และราชการแผ่นดินไม่ต้องทรงพระวิตก เพราะเคยเห็นการที่ชอบ
 เป็นมาแล้วแต่เห็นหลังนั้นเป็นอนมาก

ท่านทงปวงอ่านเรื่องนแล้วจึงปลงธรรมสังเวชเถิด ว่าสมมติ
 ๑๒๕๕ #1/03/2565
 วิตทงปวงเป็นความทุกข์สำหรับสังสารวัฏ ความทุกข์อาลัยและความ
 กำหนดในของทุกอย่างเพ้อออกจากทุกข์ทงปวง เป็นความดีแท้แล

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
จักรีนาถอภินันท์มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
คัดจากตำนานวังหน้า

พระนิพนธ์สมเด็จพระบรมราชาธิบดี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๑ ถึงยกน จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ โปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นพระมหาอุปราช แต่ให้สมเด็จพระเกียรติยศเป็นอย่างพระเจ้าแผ่นดิน เหมือนเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยกย่องสมเด็จพระเอกาทศรถราชอนุชามหาอุปราชกรุงเก่า จึงโปรดให้แก้ไขประเพณีการฝ่ายพระราชวังบวรฯ ให้สมกับพระเกียรติยศที่ทรงยกย่องสมเด็จพระอนุชาธิราชนั้นหลายประการ เป็นต้นว่า นามวังหน้าซึ่งเคยเรียกในราชการว่า “พระราชวังบวรสถานมงคล” ให้เปลี่ยนนามเรียกว่า “พระบวรราชวัง” พระราชพิธีอุปราชาก็แยกให้เรียกว่า “พระราชพิธีบรรพชาภิเษก” พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ แยกเติมว่า “พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” พระราชทานพระนามอย่างพระเจ้าแผ่นดินว่า “สมเด็จพระปวงเรนทราเมศมหิศเรศรังสรรค์ฯ พระบรมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และขานคำรับสั่งกรมพระราชวังบวรฯ เคยใช้ว่า “พระมหากษัตริย์” โปรดให้เปลี่ยนเป็น “พระบวร

ราชโองการ" ว่าโดยย่อ เต็มคำ "บรม" เป็นฝ่ายวังหลวง และ
คำ "บวร" เป็นฝ่ายวังหน้าเป็นคู่กัน เกิดขึ้นในคราวนั้นเช่นปฐม

เพราะเหตุที่เปลี่ยนพระราชพิธีอภิเษกเป็นบรมราชา
ภิเษกดังกล่าวมานี้ ลักษณะการพิธีจึงเอาแบบอย่างพิธีบรมราชา
ภิเษกทางวังหลวง ไปแก้ไขลดลงเป็นตำราพิธีบรมราชาภิเษก ตั้ง
ต้นแต่เชิญพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเกล้าเจ้าอยู่หัวไปประทับอยู่ในพระ
ราชวังบวร ฯ แต่ก่อนงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จประทับ
แรมอยู่ในพระตำหนักพระที่นั่งอัคราวันจรรย์ เหมือนอย่างทางวังหลวง
เสด็จประทับแรมอยู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยขณะนั้น ครั้นพระราชพิธี
บรมราชาภิเษกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้รอมณฑลพระกระยาสำนาคพระองค์สร้างมณฑลภิเษก ไป
ปลูกพระราชทานให้เป็นที่สร้างของพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเกล้าเจ้าอยู่
หัว ส่วนที่ทำการพระราชพิธีนั้น ทพระที่นั่งพุทธไสสวรรคย์ * จัดตั้ง
เทียบไชยและเตียงพระสงฆ์สวดภาณวาร (อย่างพระที่นั่งอมรินทร
วินิจฉัย ในพระราชวังหลวง.) ทพระที่นั่งอัคราวันจรรย์จัดตั้งพระแท่น
มณฑล และเป็นที่พระราชาคณะผู้ใหญ่สวดมนต์ (อย่างทพระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณ ในพระราชวังหลวง) แต่งตั้งพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยและพระ
ที่นั่งภทรยี่ชู้หาตั้งใหม่ ทพระที่นั่งวสันตพิมาน ในห้องพระบรรทม
จัดเป็นที่ประทับทรงสวดพระสงฆ์ธรรมยุติกาจารย์พระปริต (อย่าง

* 17/03/2565
เดิมเรียกพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เข้าใจว่าเปลี่ยนเป็นพุทธไสสวรรคย์ เมื่อครั้ง
กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ คงจะอธิบายต่อไปข้างหน้า

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระราชวังหลวง) โรงพิพิธภัณฑ
 ปลุกในสนามหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตามอย่างอุปราชาภิเษก แต่
 ไม่มกระบวนแห่เสด็จเหมือนอุปราชาภิเษกแต่ก่อน เพราะพระบาท
 เสด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับอยู่ในพระราชวังบวรแล้ว

พระราชพิธีบวรราชาภิเษก ตั้งสวดเมื่อ เช วันอาทิตย์ เดือน
 ๖ แรม ๑๐ ค่ำ เป็นวันแรก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัวเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราเท็ดด้าย ขึ้นไปยังพระบวรราชวัง
 ในเวลาบ่ายถึง ๓ วัน ครั้น เช วันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ เป็น
 พระฤกษ์บวรราชาภิเษก เสด็จขึ้นในเวลาเช้า พระราชทานน้ำ
 อภิเษกและพระสัพพรรณมิตร กษัตริย์เครื่องราชูปโภคแก่พระบาท
 สมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จกลับแล้ว (ในจดหมายเหตุ
 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า) พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่
 หัวเสด็จลงมาถวายดอกไม้ธูปเทียนทในพระบรมมหาราชวัง และวัน
 รุ่งขึ้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปพระราชทาน
 ต้นไม้เงินทองของขวัญ ในการเฉลิมพระราชมนเทียรที่พระบวร
 ราชวังอีกครั้งหนึ่ง และในการพระราชพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร
 ครั้งนั้น โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์เสนาอำมาตย์ราชเสวกทั้งฝ่าย
 วังหลวงวังหน้าถวายดอกไม้ธูปเทียนพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว แต่ส่วนพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงประ-

* ในจดหมายเหตุเก่ากล่าวแต่ว่า พระสงฆ์สวดมนต์ในพระที่นั่งทั้ง ๓ องค์ที่
 กล่าวนามมานั้น แต่ราชการที่กล่าว ๆ ตามสันนิษฐาน เชื่อว่าไม่ผิด

พฤติตามแบบอย่างเจ้านายบรมกรม คือถวายตอกไม้ช่ยเทียบแก่พระ
 บรมวงศานวงศ์ซึ่งเจริญพระชนมายุยิ่งกว่าพระองค์ทุก ๆ พระองค์
 ครั้นเสร็จการพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้ว โปรดให้แห่
 เสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรเจ้าอยู่หัวเสด็จพระนครทางสถล-
 มารคออกวันหนึ่ง จึงเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรเจ้าอยู่หัวบรมราชาภิเษก พระชน
 มายุได้ ๔๓ พรรษา เสด็จขึ้นไปประทับที่พระบรมราชวังเวลากำลัง
 ปรัชกพิงทศโทรมทั่วไปทั้งวัง ข้าราชการวังหน้าทได้ตามเสด็จไป
 แต่แรกเล่ากันว่า ถึงพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรเจ้าอยู่หัวออกพระ
 โยชฐ์ว่า "เออ อยู่คึกคักโหมมาเป็นสมภารวราง" ความชอบสม
 กยกับพระครุธรรมวิชานาจารย์สอน เล่าว่า เมื่อก่อนพระบาทสม
 เสด็จพระบรมชนกาธิเบศรเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่วังหน้า วังหน้ากว้าง
 หกพิงมาก ซุ้มประตูและหลังคาขอมปรากฏารอขวงหกพิงเกือบหมด
 กำแพงวงชนกลางกไม่เห็นมี ท้องสนามในวังหน้าชาวบ้านเรียกกัน
 ว่า "สวนพันชาติ" เพราะพันชาติตำรวจปลุกเข้าเรือนอาศัยและ
 ขตร้องทำสวนเต็มตลอดไปจนหน้าพระที่นั่งคือโฌกขพิมานและพระที่
 หนึ่งพิทไธสวรรย์ สถานที่ต่าง ๆ เช่นศาลาลูกขนและโรงช่างเขนคน
 ของเดิมหกพิงหมด มีแต่รอยเหลืออยู่ตรงที่สร้างขนใหม่ พระครุ
 ธรรมวิชานาจารย์ว่าสถานที่ต่าง ๆ ที่เห็นกันในชนหลัง เป็นของ

พระครุธรรมวิชานาจารย์ได้อุบัติมหาชาติมาแต่เป็นเด็กศิษย์วัด เค็ยวัน
 อายุได้ ๘๐ ได้เคยเดินผ่านไปมาทางวังหน้าเสมอตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๓

สร้างทรงพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ความที่
 พระครูธรรมวิธานอาจารย์กล่าวนยัตตของทวยเหตุการณ คติคุณแต่
 สร้างวงหนามาจนเวลานั้นได้ถึง ๖๕ ปี ยปรากฏว่าได้ซ่อมแซม
 ปฏิสังขรณ์แต่พระราชมณเฑียรเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นอกจากพระราช
 มณเฑียรเห็นจะชำรุดทรุดโทรมทั่วไปทั้งวัง และคงเป็นทวยเหตุทวง
 หนารากราทรุดโทรมลงนเคอง จึงมีหมายรับสั่งปรากฏอยู่ว่าเมื่อก่อน
 พระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นไปประทับทวงหนา
 นนโศกาทพิธผงอากรรพใหม่เมื่อเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้แห่พระพุทธลีหิงค์กลับไปสถิตประ
 คิยฐานในพระราชวังบวร ฯ และในวันนั้นเวลาบ่ายพระสงฆ์ ๒๐ รูป
 สวดมนต์ทในพระที่นั่งอศราวันฉลย รุ่งชนวนชน ๒ คาเวลาเช้า
 พราหมณผงหลกอากรรพทุกข้อมและประทพระราชวังบวร ฯ รวม ๘๐
 หลก เขาใจว่าพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปประ
 ทยทพระราชวังบวร ฯ ในวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ นั้น

ตามที่ได้ความในจดหมายเหตุและที่พระครูธรรมวิธานจารย์เล่า
 ให้ฟังดังกล่าวมา เป็นอนนยัตตได้ว่า พระราชมณเฑียรและสถานท
 ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแผนทวงหนา เป็นของพระบาทสมเด็จพระบรม
 โกศเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ โดยมาก แต่
 การทพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนานั้น ถ้าจะ
 กำหนดโดยเหตุ ต่างกันเป็น ๓ ประการ คือ ก่อสร้างเฉลิมพระ
 เกียรติยศทเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินนประการ ๑ ก่อสร้างแทน

ของเดิมซึ่งปรกหักพังไปให้บูรณะตั้งแต่ก่อนประการ ๑ ก่อสร้าง
ตามลำพังพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว
ประการ ๑ จะอธิบายต่อไปในทีละอย่าง

สิ่งซึ่งสร้างขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระบรมโกศ
เจ้าอยู่หัวนั้น เล่ากันมาว่า พระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริ เกือบจะถึงนั้น ทรงพระราชมณฑิรสถานและ
เครื่องราชูปโภคทั้งปวงตลอดจนตำแหน่งขนนาง ยกตัวอย่างเช่นว่า
เจ้าตำรวจ ทรงตั้งชนใหม่ในตำแหน่งข้าราชการวังหลวง ก็โปรดให้
ตั้งชนใหม่ในตำแหน่งข้าราชการวังหน้าด้วยฉะนี้เช่นกัน ถ้าโดยย่อ
เครื่องเฉลิมพระเกียรติยศสำหรับวังหลวงมีอย่างไร ก็ทรงพระราช-
ดำริใหม่ขึ้นทางวังหน้าในครั้งนั้นโดยมาก จะกล่าวแต่เฉพาะพระ
ราชมณฑิรก่อน คือ

ข้อสำคัญ ปราสาทไม่เคยมีในพระราชวังบรมสถานมงคล จึง
โปรดให้ สร้างปราสาทขึ้นข้างหน้ามณฑิรพระที่นั่งพุทธไสสวรรคย์องค์ ๑
ขนาดและรูปปั้นฐานอย่างพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ในพระบรมมหา-
ราชวัง ชื่อนานนามว่า "พระที่นั่งคชกรรมประเวศ" มีเกยสำหรับ
ชนทรงช้างอยู่ข้างหน้า

สร้างพระที่นั่งโถง ทำนองพระที่นั่งคชกรรมในพระราชวัง
หลวง ทรงมุกกำแพงบริเวณหน้าพระที่นั่งอัคราวันฉิม มุมข้างใต้
องค์ ๑ มุมตรงเหนือองค์ ๑ มีเกยสำหรับทรงพระราชยาน ชื่อนาน
นามว่า "พระที่นั่งมณฑลภาณุองค์ ๑ พระที่นั่งเอกอลงกฎองค์ ๑"

ยังอยู่จนทุกวันนี้ทาง ๒ องค์

ในศาลาข้างท้องพระโรง สร้างพระที่นั่งโถงองค์ ๑ เหมือน
อย่างพระที่นั่งสนามจันทร์ และเรียกว่าพระที่นั่งสนามจันทร์อย่าง
เดียวกับในพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งองค์นี้ยังอยู่ แต่ชำรุดจน
พังอยู่แล้ว

สร้างพลับพลาสูงที่ทอดพระเนตรผกช่อม ทหารบนกำแพงพระ
บรมราชวังด้านตะวันออกองค์ ๑ อย่างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในพระ
ราชวังหลวง แต่เป็นพลับพลาโถง เสาไม้หลังคาไม่มียอด เข้า
ใจว่าจะเหมือนอย่างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เมื่อแรกสร้าง ก่อนแก้ไขเป็น
ปราสาทเมื่อในรัชกาลที่ ๓

สร้างพระตำหนักนาททาตำหนักแพองค์ ๑ เป็นเครื่องไม้ทำ
นองพระที่นั่งสร้างที่ตำราชวรคณฐ์เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ชื่อนานนามว่า
“พระที่นั่งนันทคณาภรณ์” ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระชนเกล้าเจ้าอยู่หัว

สิ่งซึ่งสร้างแทนของเก่า แต่ถ่ายแบบอย่างของในพระราช-
วังหลวงไปสร้างเฉลิมพระเกียรติยศกษัตริย์หลายอย่าง เช่น โรงช้าง
ต้น มาตน์ และประตุมหาโกลนคราสร้างใหม่เป็นประตูชั้นกลาง ทำ
เป็นประตูสองชั้นอย่างประตูพินาศไชยศรี ในพระราชวังหลวงนั้นเป็น
ต้น การชุกองตราแผ่นดินที่ในพระราชวังมอญในรัชกาลที่ ๔ ใน
พระราชวังหลวงตั้งเสาชิงช้าพระมหามงกุฏ ที่พระบรมราชวัง
โปรดให้ตั้งเสาชิงช้าพระจุฑามณีอย่างเดียวกัน

สิ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นให้
 บริบูรณ์ตามของเดิมนั้น เช่น สร้างที่มคทาย เขื่อนเพชร โรงช้าง
 โรงม้า ศาลาลูกขนไก่ต้น ตลอดจนก่อสร้างซ่อมประตูปริกหัก
 พงใหญ่กลบดินคองเก่า ของเหล่านักของเดิมเป็นเครื่องไม้ สร้าง
 ใหม่เป็นเครื่องก่ออิฐถือปูนโดยมาก ตำนกข้างในก็ซ่อมใหม่ทั้ง
 หมัดในครุงาน

สิ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวทรงสร้างตามพระ
 ราชหฤทัยของพระองค์เองนั้น คือพระราชมณเฑียรที่เสด็จประทับ
 ในพระบรมราชวัง ไม่พอพระราชหฤทัยที่จะประทับพระวิมานของเดิม
 จะสร้างพระราชมณเฑียรใหม่เป็นที่ประทับ แต่ที่พระบรมราชวังชน
 ในคยแคบ จึงโปรดให้ขยายเขตชั้นในขึ้นไปข้างด้านเหนือ (เขต
 เดิมอยู่ตรงแนวถนนแต่ประตูสทาศรยาตราทางตะวันออกในแผนที่)
 และให้รื้อโรงละครซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาเสนาฯ รักษาทรงสร้าง
 ไว้แต่เดิมนั้นเสีย แล้วสร้างพระราชมณเฑียรใหม่ในทบบริเวณนั้นองค์
 ๑ สร้างเป็นแก่งหินโดยฝีมืออย่างประณีตบรรจง ครั้นสำเร็จเสด็จ
 ขึ้นประทับ เสด็จประพาสเสาะแสวงเสด็จต่อมาไม่เป็นปกติ จึงเสด็จมา
 ดกราบทูลว่าเพราะพระที่นั่งแก่งที่ประทับนั้นสร้างในที่กว้างจืดไม่คยเช่น
 อย่มงคล จึงโปรดให้รื้อพระที่นั่งแก่งนั้นไปปลูกเสียนอกวัง (ตรงที่
 สร้างโรงกษาปณ์เดิมนั้น) ถึงรัชกาลที่ ๕ แก่งนวางอยู่ พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทอดพระเนตรเห็นแต่ขงทรงพระ
 เย้าว โปรดว่าฝีมือที่ประณีตน่าเสียดาย จึงให้ย้ายเอาไปปลูกไว้

ท้องพระโรง จะเสด็จที่ใด ถ้ามิได้เป็นราชการงานเมือง ก็มักจะ
 เสด็จแต่โดยลำพังพระองค์ บางทีทรงม้าไปก็ขคนตามเสด็จคนหนึ่ง
 สองคน โดยพอพระราชหฤทัยที่จะเที่ยวประพาสมิให้ใครรู้ว่าพระ
 องค์เสด็จ แม้จะเสด็จไปตามวังเจ้านายก็ไม่มีใครให้รู้พระองค์
 ก่อน พระองค์เจ้าประทีปสุวรรณการเคยตรัสเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เมื่อ
 แรกได้ขบขันข้างสียหมู่แต่ยังเป็นหม่อมเจ้าอยู่นั้น ครึ่งหนึ่งเวลาค้า
 แล้ว ไต่ย่นเลี้ยงคนมาร้องเรียกที่ประตวง ให้คนเปิดประตูออกมา
 พบพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทวง พระองค์เจ้า
 ประทีปสุวรรณ ทักพระทัยออกไปเชิญเสด็จมาประทับบนห้องหนึ่ง เวลานั้น
 มีแต่โต๊ะจุดอยู่ใบหนึ่ง จะเรียกพรมเจียมมาป้รยเสด็จกรบสั่งห้าม
 เสย ประทับยอง ๆ คารัสเรื่องทีโปรดให้ทำสัง ของถวายไป พลาง
 และทรงเชยไต่ไปพลาง จนเสร็จพระราชธุระจึงเสด็จทรงม้ากลับไป
 พระบวรราชวัง อินเรื่องทรงมา เล่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
 เจ้าอยู่หัวโปรดนัก ประทับอยู่พระบวรราชวังเสด็จทรงม้าเล่นในสนาม
 ไม่ขาด บางทีทรงคลี บางทีเวลากลางคืนให้เล่นขมาชอนหา
 วิชเล่นนั้น ให้มีคนขมาตะพายยามตัว แต่งตัวเหมือนนักขมอยู่โยง
 อีกคนหนึ่ง คนขมาหนักต้องไต่ตัวก่อนจึงจะเข้าโยงได้ ความสนุก
 อยู่ที่มิได้วาม้าไหนเป็นมาตัว และม้าไหนเป็นมาอยู่โยง เพราะ
 แต่งตัวเหมือนกัน บางทีคนขมาตัวแกล้งไล่ ผู้ที่ไม่รู้หลงหนี เสย
 เข้าโยงไม่ได้ก็ม 100/2585 เล่ากันว่าสนกนัก บางทีถงทรงม้าเข้าล่อข้าง
 นามน ครึ่งหนึ่งว่าทรงมาผ่านตัวโปรด ชนระวางเป็นเจ้าพระยาสาย

ฟ้าฟาด เขาล้อซ่างพลาญแก้ว ซึ่งขึ้นระวางเข็นพลาญไฟทักกลี๋ย
เวลาตกน้ำมัน พอซ่างไล่ทรงกระทยแผงซ่างจะให้มาวง มาตวนน
เข็นเตนนอยค ไปเตนนอยเสียบ เลากนว่าวนนหากหม้ออาจ ซึ่ง
เข็นหม้อควคชพลาญแก้ว เอาขอพันทสาคญเหินยวพลาญแก้วไว้อยู่
โดยฉมอ อิกนยหนึ่งว่าบักตาซ่างแล้วเข็นไปเสียบทางอินทันพระบาท
สมเด็จพระบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่เป็นอันตราย เห็นจะเป็นเพราะเหตุ
ที่โปรดการทแกลวทหาวและสนุกคะนองต่าง ๆ ดังกล่าวมาน จึงเกิด
เลียงกระชบลอกกันว่า พระบาทสมเด็จพะบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิชา
อาคมบางคนว่าหายพระองค์โต บ้างว่าเสด็จลงเหยียบขเรือกายนฝรั่ง
เอียงกม กระบวนทรงซ่างกว่าเข็งนิก ของทพระบาทสมเด็จพะบรม
เกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดทรงเล่น ที่เลาลอกนออกอย่างหนึ่งก็แฉ่วลาว
ว่าทรงโตสนิทคทงแคณฑงแฉ่ว คำแฉ่วเข็นพระราชันพนธของพระ
บาทสมเด็จพะบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีปรากฏอยู่จนบัดนี้หลายเล่ม
สมิต เซอรยอนเขาริงราชทตองกฤษเขามากรุงเทพ ฯ แต่งหนังสือ
กล่าวไว้ว่า เมื่อวันพระบาทสมเด็จพะบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
เลียงนน เมื่อเสร็จการเลียงแล้วทรงแคณฑงให้ฟัง เซอรยอนเขาริงชม
ไว้ในหนังสือว่าทรงเพราะนิก.

พระบาทสมเด็จพะบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จดำรงราชสมบัติ
อยู่ ๑๕ ปี ในตอนปลายเกิดบรรณโรคขึ้นภายในพระองค์มีพระอาการ
ประชวรเสาะเสาะมาหลายปี จึงต้องเสด็จไปเที่ยวรักษาพระองค์ตาม
หัวเมืองเนือง ๆ กล่าวกันว่ามักเสด็จไปประทับณทมขานลาว เพราะ

ไปรตแล้วลาว เสด็จไปประทับที่บ้านส้มปะทวน แขวงจังหวัดนคร
 ราชสีมา ทางเมืองพนสนธิคมบ้าง แต่ไปประทับที่ตำบลบ้าน
 สี่กา แขวงจังหวัดสระบุรีโดยมาก จนขลุ จุลศักราช ๑๒๒๗
 พ.ศ. ๒๓๑๘ พระอาการที่ประชวรหนักลง ต้องเสด็จกลับกรุงเทพฯ
 และในเดือนยี่ ขลุสัปดาห์ขึ้น เป็นกำหนดพระฤกษ์จะได้ทำการ
 พระราชพิธีโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าสมเด็จพระอนุ
 ชาธิราชประชวรมากอยู่ จะไปรตให้เลื่อนงานโสกันต์ไป ความ
 ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบทูลขออย่าให้
 เลื่อนงาน ว่าพระองค์ประชวรมากอยู่แล้วจะไม่ได้มีโอกาสสมโภช
 จึงต้องไปรตให้คงงานไว้ตามพระฤกษ์เดิม ครั้นถึงงานพระบาทสม
 เด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานเตรียมกระบวนจะ
 เสด็จลงมาจรดพระกรรไกรพระราชทาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวก็ทรงรับสั่งให้ทอศทราฐอาสน์เตรียมไว้รับเสด็จตามเคย
 ทรงทรงทราบอยู่ว่าพระอาการมากจะไม่เสด็จลงมาได้ โดยจะมีให้สม
 เด็จพระอนุชาธิราชโพนสนธิคมประทับ ค่วยพระบาทสมเด็จพระปิ่น
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัวมาก ข้าพเจ้าเคยได้ยินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 11/03/2565
 รับสั่งเล่าวว่า เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น เสด็จขึ้นไปเฝ้าพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อใด มักดำรัสเรียกเข้าไปให้ใกล้

แล้วยกพระหัตถ์ลูบ รัยสั่งว่า “ เจ้าใหญ่และต่อไปจะเป็นทพของ
ญาติได้ ”

ในเวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์
ทรงพระประชวร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปทรงรักษา
พยาบาลทงกลางวันกลางคืน ประชวรมาจนวันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม
๖ ค่ำ พอเย็นวันสัปดาห์พระราชพิธีโสกันต์พระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งอศุ์เรศราชาานส์ พระชน
มายุได้ ๕๘ พรรษา การพระศพโปรดให้เรียกว่าพระบรมศพ จัด
เหมือนอย่างพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกอย่าง เว้นแต่มิได้
ทรงพระลองเงินกบประกาศให้คน โทนหัวไว่ทุกขแต่ทมิ สังกศในพระ
บรมราชวัง เหมือนอย่างกรมพระราชวังบวร ฯ มิได้ให้โทนหัวทง
แผ่นดิน

ครั้นถึงบขาล พ.ศ. ๒๔๑๕ โปรดให้ทำพระเมรุที่ทองสนาม
หลวง ตามแบบอย่างพระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และ
จัดการแห่พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์
ทรงกรมพระราชวังบวรมหาเสนาธิบดีในรัชกาลที่ ๒ แต่เพิ่มเติม
พระเกียรติยศพิเศษขึ้นเป็นหลายประการ.

ปรากฏรายการงานพระเมรุครั้งนั้นว่า ๓ เดือน ๓ วัน ๔
ค่ำ เชิญพระบรมธาตุแห่แต่พระที่นั่งอศุ์ราวินิจฉัยในพระบรมราชวัง
ออกประตมหอโภาคราช และประตขวรยาตรา คำนตะวันออก มา
สมโภชที่พระเมรุวันกยคนหนึ่ง แห่พระบรมธาตุกลับแล้ว ถึงเดือน

๓ ขน ๖ ค่ำ เพลาย้าย ๒ โมง เชิญพระบรมศพแห่ออกประตู
 โธภาสพิมานชนกลางคานเหนือ และประตูพิจิตรเกษฎาต้านตะวัน
 ทกพระบวรราชวัง ไปถึงตำหนักแพ เชิญพระบรมโกศประดิษฐาน
 เหนือพระแท่นแว่นฟ้าในเรือพระที่นั่งกิ่งไกรสรมาข แห่ลงลงมา
 ประทับที่พระราชวังเดิม คุ้มพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ไต่เสด็จประทับอยู่ตลอดในรัชกาลที่ ๓ มีมหรสพสมโภชคืนหนึ่ง
 ครั้นเวลาตกเคลอนเรือพระบรมศพประทับทำฉนวนวัดพระเชตุพน
 รุ่งขึ้น ขน ๖ ค่ำ เวลาเช้าแห่กระบวนน้อยไปยังที่ตั้งกระบวนใหญ่
 ทถนนสนามไชย เชิญพระบรมโกศขึ้นพระมหาพิชัยราชรถแห่ไป
 ยิงพระเมรุมาศ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และมีมหรสพสมโภช ๗
 วัน แล้วพระราชทานเพลิงเมื่อชน ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ เมื่อเสร็จการ
 สมโภชพระบรมอัฐิแล้ว โปรดให้เชิญไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่ง
 อิศเรศราชานุสรณ์ในพระบวรราชวัง.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตนั้น วงหน้า
 ผดกบเวลาเมื่อกรมพระราชวังบวร ๗ รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ สวรรคต
 หลายอย่าง เป็นต้นว่า พระราชวังบวร ๗ ที่เคยชำระตุลาการ
 พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ใหญ่กลบบริบูรณ์
 คแล้วทางข้างหน้าข้างในทั่วไป และเจ้านายฝ่ายในพระบวรราชวัง
 กมมากชน มีพระองค์เสด็จอยู่ถึง ๔ รัชกาล พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ไม่ควรจะทิ้งพระบวร

ราชวงศ์ให้เป็นวงกว้างเปล่าเหมือนอย่างแต่ก่อน และตามราชประ-
 เพลศกรุงเก่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปประทับอยู่วังหน้าก็
 เคยมี คิงกล่าวมาแต่ก่อนแล้ว จึงเสด็จขึ้นไปประทับเป็นประธานใน
 พระบวรราชวงเมือง ฯ ข้างทักษิณเสด็จไปเยี่ยมเยียนเฉพาะเวลา ข้างที่
 ประทับแรมอยู่ก็มีข้าง . และเวลานอนมีแกง พระบาทสมเด็จพระชั้น
 เกดเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระวิสูตรวารี มลิสสร้างถวายเป็นหน้าพระที่นั่ง
 อิศเรศราชานสร ยังก้างอยู่ จึงโปรดให้สร้างต่อมาจนสำเร็จ ชื่อนาน
 นามว่า “ พระที่นั่งบวรบริวัต ” เป็นที่ประทับเวลาเสด็จไปอยู่พระบวร
 ราชวง ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แต่ต่อมา คาร์สว่าทพระที่นั่งบวร
 บริวัตถูกแดดเผาชำรุดจนจนก โปรดให้สร้างตึกอีกหลัง ๑ ต่อไปข้าง
 เหนือ การยังไม่สำเร็จจนตลอดรัชกาลที่ ๔

ตรงนั้นควร จะกล่าวถึงเรื่องข้าราชการวังหน้าแทรกสักหน่อย
 ควบเนื่องในเรื่องตำนานของวังหน้ามาแต่กรุงเก่า ตำแหน่ง
 ข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวร ฯ ไม่ปรากฏทำเนียบในกฎหมายเดิม
 (ทพมพเป็นเล่มนั้น) แต่มีข้าราชการบางตำแหน่งในทำเนียบเดิม
 เช่นหลวงมหาอำมาตย์ ว่าเป็นสมุหมหาดไทยฝ่ายเหนือ หลวง
 ธรรมไตรโลก ว่าเป็นสมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ คำว่า “ ฝ่าย
 เหนือ ” ที่กล่าวในทำเนียบ หมายความว่าราชธานีฝ่ายเหนือ คือ
 เมืองพิษณุโลกเป็นแน่ไม่มีที่สงสัย คือเป็นนครมหาเสนาบดีของ
 เจ้าทศครองเมืองพิษณุโลก ถึงเจ้ากรมพระตำรวจ ตำแหน่งขุน
 ราชนรินทร์ ขุนอินทรเดช ที่เรียกว่า “ กรมพระตำรวจนอก ” นั้น

ก็เช่นตำแหน่งตำรวจฝ่ายเหนืออย่างเดียวกัน ด้วยมีอยู่ในเรื่อง
 พระราชพงศาวดารว่า เมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีมาล้อมกรุงเก่าไว้
 พระมหาธรรมราชาที่ครองเมืองพิษณุโลกมาในกองทัพยกพระเจ้า
 หงสาวดี เสด็จเข้ามาว่ากล่าวชาวเมืองให้ยอมแพ้ ชาวเมืองไม่
 เชื้อ กลยเอาขบขึงพระมหาธรรมราชา ขุนอินทรเทศเข้าอุ้มพระองค์
 พาหนีขึ้นไป ความอนันเป็นหลักฐานว่า ตำแหน่งขุนอินทรเทศเป็น
 ตำรวจพิษณุโลก เสด็จให้เห็นต่อไปว่า ที่เรียกในทำเนียบว่า
 "ตำรวจสนม" ซึ่งขุนพรหมบริรักษ์ ขุนสุริยภักดีเป็นเจ้ากรมนั้น
 เคยเห็นจะเป็นตำรวจสำหรับพระอัครมเหสี ตำรวจสำหรับสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดิน เคยมีแต่ ๔ ตำรวจเท่านั้น ตำแหน่งข้าราชการ
 ฝ่ายเหนือ ที่กล่าวมานั้นเห็นจะรวมสมทบเข้าในทำเนียบข้าราชการวัง
 หลวง เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชตนเอง หรือมี
 ฉะนั้นในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่จริงตำแหน่งข้าราชการ
 ตามทำเนียบฝ่ายพระราชวังบวร ฯ ที่ปรากฏในชั้นหลัง เช่น
 พระยาจำแลนยากร และพระยากลาโหมราชเสนา เป็นต้น น่าจะเกิด
 ขึ้นเมื่อครั้งสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหาอุปราช ด้วยมีพระ-
 เกียรติยศเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดิน แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน ใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารมา มีชื่อขุนนางวังหน้า ตามทำเนียบใหม่
 บางตำแหน่งปรากฏชื่อเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหา-
 อุปราชในแผ่นดินสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาจึงสันนิษฐานว่า จะพึง
 ตั้งทำเนียบข้าราชการวังหน้าสังกัดเป็นหมวดหมู่เมื่อตั้งกรมพระราช

วังวรสถานมงคลในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาเป็นเดิมมา ข้าราชการฝ่ายพระราชวังวรฯ ที่มาตั้งในกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ นั้น เขาทำเนียบอย่างคร่งกรังเก่ามาตั้ง แล้วมาเพิ่มเติมขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ครั้งพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวให้ทรงยกทำเนียบวังหลวง เหตุด้วยมีพระเกียรติยศเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตำแหน่งข้าราชการวังหน้าจึงมีมากกว่าแต่ก่อนมาก.

อนึ่งตามประเพณีแต่โบราณมา เวลาว่างพระมหาอุปราชจะเป็นเพราะเหตุพระมหาอุปราชเสด็จผ่านพิภพเป็นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกิติ หรือพระมหาอุปราชสวรรคตกิติ ข้าราชการวังหน้าต้องมาสมทบเป็นข้าราชการวังหลวง ผู้ที่รับราชการกรมไหนในวังหน้าก็มารับราชการในกรมนั้นในพระราชวังหลวง แต่นั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงตั้งตำแหน่งข้าราชการฝ่ายวังหลวงและวังหน้า จนทรงตั้งพระมหาอุปราชเมื่อใด ข้าราชการที่ตำแหน่งเป็นฝ่ายพระราชวังวรฯ ก็กลับไปรับราชการในพระมหาอุปราช เป็นประเพณีมาตั้งน

พิเคราะห์ในทางพงศาวดารของข้าราชการวังหน้าในชนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ กรมพระราชวังวรมหาดสูรสิงหนาท ทรงเลือกสรรผู้ซึ่งทรงคุ้นเคยใกล้ชิดอยู่ในพระองค์มาแต่ก่อน มาตั้งเป็นข้าราชการวังหน้าตามพระอธิษาศัย ข้าราชการวังหลวงกับวังหน้าครั้นนั้นเสมือเช่นต่างพวก มาในตอนปลายจึงมีเหตุเกิดดิริลงตั้งอธิษายมาแล้ว เมื่อกรมพระราชวังวรมหาดสูรสิงหนาทสวรรคตแล้ว ข้าราชการวังหน้ามาสมทบอยู่ในพระราชวังหลวง

๓ บ ขุนนางกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทราบดีถูก
 กำจัดไป ทดกย้ายไปรับราชการตำแหน่งในพระราชวังหลวง เมื่อ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้สถาปนาภิเษกเป็นกรม
 พระราชบวรสถานมงคล ข้าราชการวังหน้าชนเดิมเห็นจะเหลือ
 อยู่น้อย จึงปรากฏว่าทรงตั้งข้าหลวงเดิมเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่าย
 พระราชวังบวร ๓ โดยมาก ครั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีพระ
 ราชประสงค์ตวคนทใดทรงตั้งเป็นตำแหน่งขุนนางวังหน้าไว้รับราช-
 การในพระราชวังหลวง จึงต้องจัดหาข้าราชการวังหน้าขึ้นใหม่สำหรับ
 สมเด็จพระอนุชาธิราชพระขนิษฐาน้อย ที่ได้สถาปนาภิเษกเป็นกรม
 พระราชวังบวรสถานมงคล ในครั้งนั้นเห็นจะทรงพอพระราชดำริ
 ปกษากัน จะขบถกันมิให้ข้าราชการวังหน้ากับวังหลวงเกิดเป็นต่าง
 พวกต่างเหล่าดังแต่ก่อน จึงโปรดให้จัดบุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่
 ในพระราชวังหลวง แบ่งไปรับราชการตำแหน่งในฝ่ายพระราชวัง
 บวร ๓ ทุก ๆ ตระกูล ยกตัวอย่างดังเช่นในตระกูลเจ้าพระยามหา
 เสนาขุนนาค สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ผู้พี่ ได้เป็น
 จมื่นไวยวรนาถในพระราชวังหลวง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิ-
 ชัยญาติพี่น้อง ได้เป็นจมื่นเด็กชายในพระราชวังบวร ๓ เป็นต้น
 ในสกุลอื่น ๆ ก็แบ่งไปโดยทำนองเดียวกัน ครั้นกรมพระราชวัง
 บวรมหาเสนาฯ รัชกาลสวรรคต ข้าราชการวังหน้าสมทบในพระราชวัง
 หลวง ก็เข้ากันได้เป็นอันหนึ่งอันเดียว ได้ย้ายมาเป็นตำแหน่ง
 ข้าราชการฝ่ายวังหลวงในระหว่างเวลาว่างพระมหาอุปราชอยู่ ๗ ปี

โดยมาก ยกตัวอย่างเช่นสมเด็จพระยาบาทง ๒ องค์ที่กล่าวมาแล้ว
 สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ ได้เป็นพระยาสุริยวงศ์มนตรีจางวาง
 มหาคเล็กแล้ว สมเด็จพระยาองค์น้อยก็ได้เป็นพระยาสุริยวงศ์
 จางวางมหาคเล็ก ถึงรัชกาลที่ ๓ เมื่อข้าราชการฝ่ายพระราชวัง
 ขวร ฯ กลับไปรับราชการในกรมพระราชวังขวรมหาคคิพลเสฟ เห็น
 จะเหลือข้าราชการวังหน้ากรมพระราชวังขวร ฯ ในรัชกาลที่ ๒ กลับ
 ไปไม่เท่าไร แต่ต่อมาไม่ช้าเมืองเวียงจันทน์เป็นขบถ กรมพระราชวัง
 ขวร ฯ ต้องเสด็จเป็นจอมพลไปปราบปรามเมืองเวียงจันทน์ เห็นจะ
 ไปรคให้เลือกสรรผู้ที่มีความสามารถไปเป็นขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายพระ
 ราชวังขวร ฯ คราวไปทัพนั้นหลายคน ปราบภูข้าราชการผู้ใหญ่ใน
 การางเกณฑ์ทัพหลายทัพหลายตำแหน่ง แต่ชั้นผู้น้อยพระยา
 สมเด็จพระนางเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ไดทรงจัดคนพระราชทานอย่างเมื่อ
 ครงรัชกาลที่ ๒ กรมพระราชวังขวร ฯ ต้องทรงเลือกหาเองได้
 ยินเลากันว่า ครงนั้นพวกข้าราชการวังหลวงไม่มีใครมีใครสมัครชน
 ไปอยู่วังหน้า ได้แต่ผู้ซึ่งกรมพระราชวังขวร ฯ ทรงคุ้นเคยชอบพอใน
 ส่วนพระองค์มาแต่ก่อน หรือที่ไม่มีใครมีช่องทางที่จะได้คทางวังหลวง
 ไปเป็นข้าราชการวังหน้า เมื่อกรมพระราชวังขวรมหาคคิพลเสฟ
 สวรรคตแล้ว ตำแหน่งพระมหาอุปราชว่างอยู่ถึง ๑๘ ปี ข้าราชการ
 วังหน้าที่มาสมัครขออยู่ในพระราชวังหลวงก็หมดตัวแต่ในรัชกาลที่ ๓
 ครมมาถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด

ให้สมเด็จพระอนุชาธิราชบรมราชาภิเษก เป็นพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหาข้าราชการวังหน้าใหม่ทั้งชุด จึงโปรดจัดให้
บุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่ในพระราชวังหลวง แบ่งไปรับราชการ
ฝ่ายพระราชวังบวร ๓ เหมือนอย่างครั้งรัชกาลที่ ๓ ข้าราชการวัง
หน้าครั้งรัชกาลที่ ๔ จึงอยู่ในสกุลเดียวกับข้าราชการวังหลวงโดย
มาก.

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ทรง
การฝ่ายพระราชวังบวรลงมาสมทบรับราชการในพระราชวังหลวง
ตำแหน่งสังกัดกรมไหนก็ไปรับราชการในกรมที่ตรงกันตามประเพณี
โบราณทุก ๆ กรม มีที่ตองจัดเป็นพิเศษอยู่ ๒ กรม คือกรมทหาร
บกกับทหารเรือด้วยพงจัดตั้งขึ้นใหม่ในครั้งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกา
ธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ และในครั้งนั้นการบังคับบัญชาทหารอย่างยุโรปยังไม่ได้
รวมขนตรงต่อกระทรวงกลาโหมทุกกรมทั่วไป พระบาทสมเด็จพระ
บรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวทรงบัญชาการทหารบกวังหน้า และโปรดให้กรมหมื่นบวรวิชัย
ชาญ พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกา
ธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์

อยู่หัวทรงบัญชาการทหารเรือวังหน้าต่อมา
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ได้ ๓ ปี ถึงปี
มะโรง จุลศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ
ได้เป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

สำนักงานหอสมุด

11/03/2565

พระนามพระเจ้าลูกเธอ

ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๔

ประสูติเมื่อก่อนบรรราชาภิเษก

- ๑ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ บรมแม่สัปดาห์ จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๗๘
ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเอม
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓
- ๒ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ ณ วัน ๕ ๑๐ ค่ำ ๒๒๖๖
จุลศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๘๐
ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโมไลย
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓
- ๓ พระองค์เจ้าชายยอดขยงยศ ขวราไชยรัตนราชกุมาร ประ
สูติ ณ วัน ๕ ๒ ๑๐ ค่ำ ๒๒๖๖ จุลศักราช ๑๒๐๐
พ.ศ. ๒๓๘๑
ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเอม
ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระสัพพรรณบัตร เป็นกรมหมื่นนขร
วิชัยชาญ เมื่อ ณ วัน ๖ ๑๕ ๑๐ ค่ำ ๒๒๖๖ จุลศักราช
๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔

ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานอุปราชอภิเษก เป็นกรมพระ
ราชวังบวรสถานมงคล

ทิวศกในรัชกาลที่ ๕ ฦวัน ๖ ๓ ๕ ค่ำ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘

๔ พระองค์เจ้าชาย ประสูติ ฦวัน ๑ ๑๒ ๑๐ ค่ำ ปีจอ สัมฤทธิ
ศก จุลศักราช ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคากหลาย

๕ พระองค์เจ้าหญิงทองประกา ประสูติ ฦวัน ๕ ๒ ๓ ค่ำ ปีจอ
สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคามาโดย

สนพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ ฦวันที่ ๒ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔
พ.ศ. ๒๔๓๘

๖ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ ฦวัน ๖ ๒ ๔ ค่ำ ปีจอ สัมฤทธิศก
จุลศักราช ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคาคาด

๗ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ ปกุนเอกศก จุลศักราช ๑๒๐๑
พ.ศ. ๒๓๘๒

เจ้าจอมมารดาใบ

๘ พระองค์เจ้าหญิงบุษผา ประสูติ ฦวัน ๑ ๖ ๘ ค่ำ ปกุนเอก
ศก จุลศักราช ๑๒๐๑ พ.ศ. ๒๓๘๒

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคากลับ

๗๖ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขุนเอกศก จุลศักราช ๑๒๐๑

พ.ศ. ๒๓๘๒

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาขาว

๑๐ พระองค์เจ้าชายสุธารศ ประสูติ ณ วัน ๒ ๕ ๕ ค่ำ ปีชวด

โทศก จุลศักราช ๑๒๐๒ พ.ศ. ๒๓๘๓

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหลาย

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ.

๑๑๒ พ.ศ. ๒๔๓๖

๑๑ พระองค์เจ้าหญิงสุทาสวรรค์ ประสูติ ณ วัน ๔ ๖ ๕ ค่ำ ปี

ชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๐๒ พ.ศ. ๒๓๘๓

ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาผาไผ่

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ ณ วันที่ ๔ ตุลาคม ร.ศ.

๑๓๑ พ.ศ. ๒๔๕๕

๑๒ พระองค์เจ้าชายวรรัตน ประสูติ ณ วัน ๗ ๑๒ ๖ ค่ำ ปีฉลู

ตรีศก จุลศักราช ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔

เจ้าจอมมารดาเกด

ในรัชกาลที่ ๕ ได้รบพระสัพพรรณบุตร เป็นกรมหมื่นพิศาล

ยวรรคกิติ เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง

ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ร.ศ.

๑๒๕ พ.ศ. ๒๔๔๕

เป็นต้นสกุลวรรณคดี ณ กรุงเทพฯ

๑๓ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ ณ อยุธยา จุลศักราช ๑๒๐๓
พ.ศ. ๒๓๘๔

เจ้าจอมมารดาบัว

๑๔ พระองค์เจ้าหญิงทลขันธ์ ประสูติ ณ อยุธยา จุลศักราช
๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทลขันธ์

๑๕ พระองค์เจ้าชายปริศนา ประสูติ ณ วัน ๑ ๗ ๘ ค่ำ ปีชวด
จุลศักราช ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๘๕

ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเอม

๑๖ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ ณ วัน ๗ ๕ ๕ ค่ำ ปีมะโรงฉศก
จุลศักราช ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๘๗

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาบาง

๑๗ พระองค์เจ้าชาย ประสูติ ณ ปีมะโรงฉศก จุลศักราช ๑๒๐๖
พ.ศ. ๒๓๘๗

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเพ็ญ

๑๘ พระองค์เจ้าชายภาณุมาศ ประสูติ ณ วัน ๗ ๑๐ ๑๒ ค่ำ ปี
มะเส็งสัปตศก จุลศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๘๘

ที่ ๑๒๕๖ ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วัน ๗ ๓ ๕ ค่ำ ปีชวด

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จุลศักราช ๑๒๔๐ พ.ศ. ๒๔๓๑

เป็นต้นสกุลภาณุมาศ ณ กรุงทเพพ ฯ

๑๘

พระองค์เจ้าชายหัตถ์ทิพนทร ประสูติ ณ วัน ๓ ๑๒ ค่ำ ปี

มะเส็งสัปดาห์ จุลศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๘๘

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาหน

ในรัชกาลที่ ๕ ใต้พระสัพพรรณบุตร เป็นกรมหมื่นนบวิภักษ์

นรินทร์ฤทธิ เมื่อนวนพฤษหสยติ เดือน ๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปี

มะเส็งตรศก จุลศักราช ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อนวน ๗ ๗ ๕ ค่ำ ปีจอ

ศก จุลศักราช ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙

๒๐

พระองค์เจ้าชายเนาวรัตน ประสูติ ณ วัน ๓ ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง

สัปดาห์ จุลศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๘๘

ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาเอม

ในรัชกาลที่ ๕ ใต้พระสัพพรรณบุตร เป็นกรมหมื่นสถิตย์

ธำรงสวัสดิ เมื่อนวนศุกร เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง

ตรศก จุลศักราช ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อนวนท ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.

๒๔๓๓ เป็นต้นสกุลนรัตน ณ กรุงทเพพ ฯ

๒๑

พระองค์เจ้าชายเบญจางค์ ประสูติ ณ วัน ๖ ๔ ค่ำ ปี

มะเส็งสัปดาห์ จุลศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๘๘

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเพ็ญ

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ๒๑ ๑๐ ๒๒ ค่ำ ยชวต
อัฐศก พ.ศ. ๒๔๑๕

๒๒ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขมะแมนพศก จุลศักราช ๑๒๐๕
พ.ศ. ๒๓๕๐

เจ้าจอมมารดาท้าว

๒๓ พระองค์เจ้าชายยคนธร ประสูติ ณ วัน ๒ ๑๐ ๑๘ ค่ำ ยชวต
สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๕๑

เจ้าจอมมารดาแย้ม

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕

๒๔ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขวอกสัมฤทธิศก จุลศักราช
๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๕๑

๒๕ พระองค์เจ้าหญิงวชิรี ประสูติ ณ วัน ๗ ๑๒ ค่ำ ยชวต
สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๕๑

เจ้าจอมมารดาแย้ม

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ๒๓ ๑๒ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ.
๑๑๘ พ.ศ. ๒๔๔๒

๒๖ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขระกาเอกศก จุลศักราช ๑๒๑๑
พ.ศ. ๒๓๕๒

ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาแย้ม

๒๗ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขระกาเอกศกจุลศักราช ๑๒๑๑
พ.ศ. ๒๓๕๒

- ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตา
 ๒๘ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขระกาเอกศก จุลศักราช ๑๒๑๑
 พ.ศ. ๒๓๕๒
 เจ้าจอมมารดาเทย
- ๒๙ พระองค์เจ้าชายกระจำง ประสูติ ณ วัน ๔ ๑๐ ค่ำ ปี
 ระกาเอกศก จุลศักราช ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๕๒
 ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเพ็ญ
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
- ๓๐ พระองค์เจ้าหญิงวงจันทร์ ประสูติ ณ วัน ๓ ๗ ค่ำ ปีจอ
 โทศก จุลศักราช ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๕๓
 ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาเอม
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖, เมื่อ ณ วันที่ ๒๕ เมษายน
 พ.ศ. ๒๔๕๕
- ๓๑ พระองค์เจ้าชายวชิรนทร์ ประสูติขจื่อโทศก จุลศักราช
 ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๕๓
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตา
 ๓๒ พระองค์เจ้าหญิงจำเริญ ประสูติ ณ วัน ๓ ๑๒ ค่ำ ปีจอ
 โทศก จุลศักราช ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๕๓
 ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดากลับ
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๑๓ กันยายน
 พ.ศ. ๑๒๖ พ.ศ. ๒๔๕๐

๓๓ พระองค์เจ้าหญิงถนอม ประสูติ ณ วัน ๔ ๑ ๑๒ ค่ำ ปช
 โทศก จุลศักราช ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๕๓
 เจ้าจอมมารดาพัน
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วัน ๓ ๑ ๑๒ ค่ำ ป
 ระกาส์ปัตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘

ประสูติเมื่อบรรราชาภิเษกแล้ว

๓๔ พระองค์เจ้าชายโตสินี ประสูติ ณ วัน ๗ ๗ ๑๒ ค่ำ ปก
 ตวิศก จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔
 ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาถลิข
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ ณ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ.
 ๒๔๕๘ เป็นต้นสกุลโตชะระณีย์ ณ กรุงเทพมหานคร

๓๕ พระองค์เจ้าชายเฉลิมลักษณวงษ์ ประสูติ ณ วัน ๒ ๕ ๕ ค่ำ
 ขลุขก จุลศักราช ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๕๖
 ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาขลิข
 ในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระสพรณบัตรเป็นกรมหมื่นวรวิมล
 สภากร เมื่อ ณ วันจันทร์ที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ ณ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๔๕๖

๓๖ พระองค์เจ้าชายนันทวัน ประสูติ ณ วัน ๓ ๘ ๑๑ ค่ำ ขลุ
 ขลุขก จุลศักราช ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๕๖
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหนุ

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๒ เมษายน ร.ศ.

๑๑๐ พ.ศ. ๒๔๓๔

เป็นต้นสกุลนั้นทวน ณ กรุงเทพฯ

๓๖ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขณลุเบญจศก จุลศักราช ๑๒๑๕

พ.ศ. ๒๓๕๖

เจ้าจอมมารดาเงิน

๓๗ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขณลุเบญจศก จุลศักราช ๑๒๑๕

พ.ศ. ๒๓๕๖

ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาแก้ว

๓๘ พระองค์เจ้าชาย ประสูติขณลุเบญจศก จุลศักราช ๑๒๑๖

พ.ศ. ๒๓๕๗

ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพลับ

๔๐ พระองค์เจ้าชายวचना ประสูติ ณ วันที่ ๗ ๕ ๑ ค่ำ ขณลุ

ศก จุลศักราช ๑๒๑๖ พ.ศ. ๒๓๕๗

เจ้าจอมมารดาลำ

๔๑ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขณลุเบญจศก จุลศักราช ๑๒๑๖

พ.ศ. ๒๓๕๗

ที่ ๗ ในเจ้าจอมมารดาแก้ว

๔๒ พระองค์เจ้าหญิงภควดี ประสูติ ณ วันที่ ๒ ๕ ๕ ค่ำ ขณลุ

ศก จุลศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๕๘

เจ้าจอมมารดาพลอย

- ๔๓ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขีณเภาเสปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗
 พ.ศ. ๒๓๕๘
 ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาช้อย
- ๔๔ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติขีณเภาเสปตศก จุลศักราช
 ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 ที่ ๘ ในเจ้าจอมมารดาถลิต
- ๔๕ พระองค์เจ้าหญิงวรภักตร์ ประสูติ ณ วัน ๑ ๑๕ ๑๒ ค่ำ ปี
 เภาเสปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 เจ้าจอมมารดาสำน
- ๔๖ พระองค์เจ้าหญิงวิไลยทรงกลยา ประสูติ ณ วัน ๓ ๖ ๒ ค่ำ
 ขีณเภาเสปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาช้อย
 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
- ๔๗ พระองค์เจ้าหญิงเชิดโฉม ประสูติ ณ วัน ๗ ๕ ๕ ค่ำ ปี
 มะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 เจ้าจอมมารดาสีดา
- ๔๘ พระองค์เจ้าหญิงประโลมโลกย์ ประสูติ ณ วัน ๗ ๓ ๗ ค่ำ
 ขีณเภาเสปตศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 เจ้าจอมมารดาแก้ว
 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.
 ๑๑๕ พ.ศ. ๒๔๔๓

- ๔๙ พระองค์เจ้าชาย ประสูติข่มะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘
 พ.ศ. ๒๓๕๕
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาพลับ
- ๕๐ พระองค์เจ้าชายพรหมเมศ ประสูติ ณ วัน ๔ ๑๑ ๕ ค่ำ ปี
 มะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 เจ้าจอมมารดาพรหมา
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๔๓๔
- ๕๑ พระองค์เจ้าหญิงไศยกลาง ประสูติ ณ วัน ๕ ๕ ๑๐ ค่ำ ปี
 มะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 เจ้าจอมมารดาหงส์
- ๕๒ พระองค์เจ้าหญิงพิมพ์ยศรสร้อย ประสูติ ณ วัน ๕ ๕ ๑ ค่ำ
 ปีมะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาวันดี
- ๕๓ พระองค์เจ้าชายจรูญโรจน์เรืองศรี ประสูติ ณ วัน ๓ ๑๔ ๕
 ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาช้อย
 ในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระยศพระยศ เป็นกรมหมื่นจรัสพร
 ปัญญาณเมื่อ ณ วันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕
 สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ.
 ๑๒๖ เป็นต้นสกุลจรูญโรจน์ ณ กรุงเทพฯ ฯ

- ๕๔ พระองค์เจ้าชาย ประสูติข่มะเส็งนพคก จุลศักราช ๑๒๑๕
 พ.ศ. ๒๔๐๐
 ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารตากลับ
- ๕๕ พระองค์เจ้าชายสนั่น ประสูติ ณ วัน ๗ ๑๐ ค่ำ ข่มะเส็ง
 นพคก จุลศักราช ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๔๐๐
 เจ้าจอมมารตาอ่อน
 สนมพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อณวันที่ ๓ กุมภาพันธ์
 พ.ศ. ๒๔๕๖
- ๕๖ พระองค์เจ้าชาย ประสูติข่มะเส็งนพคก จุลศักราช ๑๒๑๕
 พ.ศ. ๒๔๐๐
 ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารตาช้อย
- ๕๗ พระองค์เจ้าหญิง ประสูติข่มะเมียบสมฤทธิคก จุลศักราช
 ๑๒๒๐ พ.ศ. ๒๔๐๑
 เจ้าจอมมารดาสายบัว
- ๕๘ พระองค์เจ้าหญิงสอางองค์ ประสูติ ณ วัน ๕ ๑๕ ค่ำ ข่มะ
 วอกโทคก จุลศักราช ๑๒๒๒ พ.ศ. ๒๔๐๓
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาวันดี
- 11/03/2565 ประสูติก่อนบรรชาภิเษก ๓๓ องค์ ประสูติในวัง
 หน้า ๒๕ องค์ รวม ๕๘ พระองค์

เพลงยาวและลัทธิ

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ เราทั้งสองรองภมรินทร์นามขันทะเกล้า คียดขทเกล้าไว้เป็นกลอนสุนทรสนอง
 เป็นคตคควรรคารขอเชิญครอง
 แม้มันใดใครเป็นข้าราชการ
 ถึงจะต้องราชทัณฑ์สักพันท
 ลุกซอหนงอย่าพวงท้าวปากมาก
 ความข้างในออกไปนอกออกตะโกรง
 อันปากขอนนเป็นการพานชั่วมาก
 จึงไต่คียดขอกยอนขอนระยำ
 ต้องคิดไปจึงจะไต่เห็นว่าผิด
 วิสัยคนปากคั่นอกตัญญูตา
 ถึงผู้ใดจักไปเลียงทเกล้า
 ใครคิดร้ายต่อสามไม้คี่เลย
 นางโมราฆ่าพระจันทร์ใครพ
 ควรจะจำใส่ใจไว้เป็นคร
 จงรำลึกนกกตเมืออยู่บ้าน
 คนทั้งหลายเขากเรียกตามฉายา
 ประเทยวคนทงนกก หนกกลบ
 มีวาสนาเหมาะจะช่นเพราะใคร

ตามท่านองโยธาณราชประเพณี
 อย่าห่อนคิดถือโกรธเท่าเกศ
 ก็ควรทรมตอย่าคิดโกง
 รูสิ่งใดแล้วอย่าอยากพูดโผงโผง
 จงซักโยงหักใจอย่าไต่ทำ
 พอใจอยากชอยพอในข้อข้า
 เพราะหมายทำการชอยมอขกายา
 ความช่วนนมนจะตคเพราะอจณา
 ไม่ช้อตอภัสคาคชชนเซย
 ชั่วของเจ้าเขาไม่ล้มตอกน้องเอย
 อย่าเชอนเฉยตรกครองไว้ลองค
 ความไม่ขบลิ้อเล่างนเข้าห
 จะไต่รู้ชั่วเช่นไว้เป็นตรา
 เคยล้าราญเป็นไฉนอย่างไรหนา
 ที่มีมาว่าอันอื่นนไป
 มาค่านขว่าคณจอมหม่อมฉนไต่
 เหตุไฉนล้มคณกรณา

อันตัวเรานกรองพระจอมเจ้า
 มยศศักดิ์ประจักษ์ทั่วทุกพารา
 ถึงใครใครที่จะตกมาเป็นห้าม
 เลียบแต่ไม่ฉายเชือกเพริศพรังเพราะ
 ถ้าจะว่าไปจริงทุกสิ่งสิ้น
 หรอนาจิตคิดเห็นเป็นอย่างไร
 การสิ่งใดที่ไม่ดีเราไม่ชอบ
 ก็ไม่ฟังชนชคธธยา
 ทขอใหญ่ชี้ให้เห็นเรื่องเล่นเพื่อน
 ถ้าจะเปรียบเนื่อความไปตามจริง
 นหา ~~...~~ ก้าแพ่งแข่งแรงรอบ
 ถ้าหาไม่เจ้าจอมหม่อมมเหล่าน

เขียนขึ้นเกล้าในสยามภาษา
 พระทรงธรรมกรุณาชยเลียงเรา
 ไม่มีความขายหน้าคอกหนาเจ้า
 เพราะแก่เก่าหงษ์หงษ์ไม่ฉับไว
 ก็พอกันตามแก่แก่ชคได้
 จึงมิได้ปลงรักสักเวลา
 อ่อนวอนปลอบจงจำอย่าทำหนา
 ยิ่งกว่าต่อไม่ไม่ไหวถึง
 ทำให้เพื่อนราชกิจผิดทุกสิ่ง
 เสมอหญิงเล่นช้จากสาม
 เป็นคนชอบตจเขื่อนครคร
 จะไปเล่นจำจกขชาย เอย ๗

๑ พัสตกรวญแล่นครวญจรวนถึง

จนพลบค่ำเขายาหอกลองตง
 พยพระหมดถึงกำหนดเวลาเครื่อง
 แล่นชนเหมือนจะกลั่นพระกระยา
 นงเกาอสมนางพลาถินเข้า
 เพราะความรกกนงกระหิมอ้อมในใจ
 จะพิศไหนดละไมละม่อมเหมาะ
 ทงจรกถชระอนธอนระทวย
 จะพิศดู ~~...~~ สมพกทร

นอนรำพึงเปลี่ยวเปล้าเค็ราวญญา
 จึงค่อยเปลื้องความทุกข์เขนสชา
 ในโถฝาลายคราม สักสามใบ
 ตกเกาเหล่าแทยหมคชคหน้าใส
 เปรียบเหมือนไคถก้าตคณครวย
 ช่างฉอเลาะ หยขหย่งสมทรงสวย
 เนตรขนงก่งสวยก่งวงจันทร
 ยิ่งเพิ่มรักหวานจิตคิดกระสัน

ทำไฉนจึงจะได้ห่อลูกจันทร์

๑ สักวาเวลากตกคน

จำจะลานองรักไว้สักคราว

องค์อืเหนาสักวาจะลาแล้ว

ก็ยกกลวน้ำจะแห้งคลองจึงตองไป

๑ สักวาเวลากตกคน

เลี้ยงไก่แจ้แซ่ซนกระชั้นชาว

จะชอลาครรรไลไปสถาน

เสียดายนักความรักจะทรุดไทรม

มาชมเล่นทั้งกลางวันกลางคืน เขย ๗

นำคางซนเมฆหมอกออกหนาวหนาว

หนทางบ้านย่านยาวระยะไกล

ไปทางแถวชลสาชลาลัย

ถ้าอยู่ไต่กจะอยู่จนกรู เขย ๗

นำคางซนเมฆหมอกออกหนาวหนาว

จนฟ้าขาวเคอนคืบลิบโพยม

ไม่เห็นนานก็จะกลับมาชมโฉม

จะทุกข์โทมนัสหาสุคา เขย ๗